

У чланку се разматрају четири логички повезане целине: опште карактеристике Турске, њен историјски развој, геополитичке претензије и перспективе. У делу о општим карактеристикама дати су општи подаци о територији, суседима, политичком уређењу, обележјима привредног развоја и стању војске. У делу о историјском развоју тежишно је обрађен период Отоманског царства када је Турска била једна од најјачих империја на свету. У трећем делу указано је на геополитичке претензије актуелне политичке елите која настоји да оствари снажан политички, економски и војни утицај на све народе у региону, а нарочито на делове муслиманске популације на Балкану. У делу о перспективама указано је на велике последице које би могле проizaћи из неразумних потеза политичке елите Турске и њених савезника.

Кључне речи: *Турска, историјски развој Турске, геополитичке амбиције, перспективе*

Увод

У последњих четврт века, а нарочито од рушења Берлинског зида, на светској геополитичкој карти појавиле су се бројне и веома динамичне промене. Свет је са биполарног система равнотеже снага прешао на униполарни са једном једином доминантном светском силом – Сједињеним Америчким Државама.

Уопштено посматрано, правац развоја светског геополитичког поретка кретао се од локалног ка глобалном нивоу. У томе су посебно важну улогу имали саобраћај и комуникације. Цивилизације су се кретале и развијале од *речне фазе* (Египат, Вавилон, Индија, Кина), преко *морске фазе* (Грчка, Рим) и *океанске фазе* (Португал, Шпанија, Холандија, Француска, Велика Британија) до *трансoкеанске фазе* (САД). То наводи на закључак да се центар светске моћи и цивилизације временом померао од истока према западу – од Евроазије ка Америци.

И турска држава, оличена у Отоманском царству од 15. века па све до Првог светског рата, представљала је једну од најзначајнијих и најјачих светских империја. У току рата Отоманско царство се, међутим, сврстава на страну Немачке и Аустроугарске и, након пораза, губи свој првобитни смисао и значај.

* Професор др Момчило Сакан је пуковник у пензији.

Најоучљивија последица тог рата била је нова територијална подела Европе. Све чланице Централних сила изгубиле су делове своје територије. Немачко царство је изгубило своје колоније, проглашено је одговорним за рат и принуђено да плаћа велику одштету. Аустроугарска и Отоманско царство били су расформирани. Од територија које је заузимала Аустроугарска створене су четири државе: Аустрија, Мађарска, Чехословачка и (делимично) Краљевина Срба Хрвата и Словенаца. Територије Отоманског царства ван Анадолије биле су додељене као протекторати силама Антанте, а језгро тог царства је реорганизовано у Републику Турску. Руска империја изашла је из рата након Октобарске револуције. Због неучествовања у рату изгубила је велики део територија на својим западним границама. На тим територијама створене су нове државе: Финска, Естонија, Летонија, Литванија и Пољска. Први светски рат је, дакле, означио крај поретка који је постојао након Наполеонових ратова, али је истовремено био и важан фактор и узрок избијања Другог светског рата.

Последице Првог светског рата су и зачеци такозвана два „нова света” на два супротна странама. На истоку се појавила прва социјалистичка држава – Совјетски Савез, са обећањем „о светској будућности” за све раднике широм света, а на западу Америка која је своје наде заснивала на капитализму и слободном предузетништву. У међувремену, са великом економском кризом појавио се и „трећи пут” – пут фашизма, нарочито у Немачкој и Италији. Радикални фашизам побеђује и у Шпанском грађанском рату. Хитлер, на зачуђујући начин, уздиже нацистичку Немачку и покреће Други светски рат, али се и антифашисти уједињују и, удруженим снагама, побеђују га.

Други светски рат је, дакле, из темеља променио односе и равнотежу снага у свету. Сједињене Америчке Државе постале су водећа сила у светској економији. Совјетски Савез се ослободио изолације и постао друга економска и војна сила. Европа је била разрушена. Немачка и Јапан поражени. Земље југа захтевале су и све више стицале независност. Стари међународни систем који се базирао на златној подлози и слободној трговини се распао. Настао је међународни монетарни систем у којем је долар постао међународна валута плаћања, али без златне подлоге. У том систему Сједињене Америчке Државе добиле су одлучујућу улогу. Основане су и војне организације од којих су најзначајније *Северноатлантски савез* (енгл. *North Atlantic Treaty Organization* – НАТО) и Варшавски уговор (ВУ). Учврстило се и уверење да је потребно институционализовати међународне политичке и економске односе, а касније се појављују и идеје о јединственој светској држави и светској влади. Отпочео је, међутим, и „хладни рат” и ривалство за светску доминацију између капиталистичког и социјалистичког блока. Између њих остала је сива зона несврстаних и неутралних земаља у којој су се та два блока борили за доминацију и сфере утицаја.

Крајем осамдесетих година из западног дела света јавља се идеја о Новом светском поретку, којим се истиче принцип решавања светских и националних проблема путем развоја међународне сарадње и споразумевања. Идеја је била да се смање разлике између социјализма и капитализма и да се иде ка јединственом свету. Те идеје јављале су се и знатно раније, али се претпоставља да је говор америчког председника Џорџа Буша, 31. маја 1989. у СР Немачкој, означио радикалну прекретницу. Наиме, тада је предложио да се у Источној Европи одрже слободни избори и да се уклони Берлински зид.

Михаил Горбачов је те идеје прихватио; повукао је војску из Авганистана (1988) и Источне Европе (1989), увео такозвану перестројку и вишепартијску демократију, али је допринео и дезинтеграцији Варшавског уговора и распаду Совјетског Савеза. Тако таласократија „меком дипломатијом” разбија Варшавски пакт и велику континенталну државу – Совјетски Савез, а некадашње совјетске сателите Пољску, Чешку, Словачку, балтичке републике, Румунију и Бугарску претвара у чланице НАТО и Европске уније. Проамерички оријентисане владе тих земаља претварају државе у америчке вазале и жестоке руске противнике. Десило се, дакле, нешто што нико није могао ни замислити, да једна ваневропска сила, меком дипломатијом, обезбеђује владавину скоро читавим европским континентом. Истовремено су, из једног релативно стабилног стања које је одржавано биполарном поделом света, почеле радикалне промене с великим последицама.

Сједињене Америчке Државе, дакле, преузимају светски примат и, под окриљем „препорука ОУН”, предузимају бројне активности, као што су: Први и Други рат у Заливу, подршка отцепљеним републикама бивше Југославије, напад на Савезну Републику Југославију, напад на Авганистан, напад на Либију, подршка покрајини Косово и Метохија, покушај израде ракетног штита у Источној Европи, упућивање дела флоте у Црно море, Тихи океан и на друге просторе. Све до велике економске кризе 2008. године САД суверено владају светом и остварују своје интересе на штету других, пре свега малих земаља. У спровођењу те политике безрезервно им помажу друге земље, нарочито земље западне Европе, али и Турска, као њен вишедеценијски савезник.

Велике и динамичне промене које су се десиле на светској геополитичкој карти снажно су захватиле и Источну Европу, Блиски и Средњи исток и северну Африку, односно државе које су у непосредном окружењу Републике Турске. Промене су скоро свакодневне, а испољавају се у виду бројних протеста, сукоба и крвопролића. Оружани сукоби и крвопролића, чак и у време када муслимани по божијој опоручи траже рамазански мир, свакодневна су појава у: Египту, Сирији, Ираку, Пакистану, Авганистану, Тунису, Либији... Подвајања у исламском свету такође се продубљују: пре свега између шиита и сунита, исламиста и секулариста, војске и цивила, религије и државе... Промене су захватиле и Републику Турску, која због снажних унутрашњих немира преиспитује своју политику и улогу у региону и у међународној заједници. Које снаге ће надвладати и којим путем ће Турска наставити – велико је питање. У сваком случају, она постаје центар интересовања бројних аналитичара, али и политичких елита у окружењу у на међународној сцени. Геополитика турске такође је веома комплексан предмет истраживања, и превазилази амбиције овог чланка. У даљем тексту она се само структурално и функционално актуелизује преко њених општих карактеристика, историјског развоја, геополитичких амбиција и даљих перспектива.

Опште карактеристике

Република Турска (*Türkiye Cumhuriyeti*) евроазијска је држава смештена у југоисточној Европи (3%) и југозападном делу Азије (97%). Граничи се са: Грузијом, Јерменијом, Азербејџаном, Ираном, Ираком, Сиријом, Грчком и Бугарском. Средоземно море и Кипар налазе се на југу, Егејско море и острва на западу, а Црно море на

северу. Европски и азијски део Турске дели Мраморно море и теснаце Босфор и Дарданели.¹ Турска има 75,6 милиона становника (70–75% су Турци, око 18% Курди и 7–12% остали народи). Густина насељености је 97 становника на km². Укупна површина територије Турске је 783.562 km².² Главни град је Анкара са 4,417,522, а највећи Истамбул са 13,522,528 становника. Стандардни службени језик земље је тзв. истамбулски турски, који се користи у медијима и у школству.

Турска је демократска, секуларна, унитарна, уставна, вишестраначка република чији је политички систем 1923. утемељио Мустафа Кемал Ататурк, након пропасти Османлијског Царства после Првог светског рата. Од тада се политика државе почела окретати према Западу, али она развија политичке и економске односе и са источним земљама. Нарочито добре билатералне односе има са Сједињеним Америчким Државама од којих прима значајну политичку, економску и војну помоћ. Турска је данас чланица многих западних организација, као што су Савет Европе (1949), НАТО (1952), Организација за европску безбедност и сарадњу (1973)

Организација за економску сарадњу и развој (1961) и Група 20 индустријски најразвијенијих земаља (1999). Чланица је и један од оснивача УН (1945). Од 1963. године прошлог века постала је придружени члан Европске економске заједнице, а од 1999. и Западноевропске уније. Од 2005. води преговоре за учлањење у Европску унију, али је њен пријем проблематичан, првенствено због односа са Кипром.

Турске оружане снаге су друге по величини у НАТО (после снага САД). Оне имају 1.043.550 припадника. Војни рок у времену од три недеље до петнаест месеци је обавезан за све хетеросексуалне мушкарце с турским држављанством. Турска учествује у бројним операцијама НАТО од Корејског рата до данас. Укључена је у мисије у Сомалији, бившој Југославији, Заливском рату, Авганистану, Либану... Турска војска традиционално има снажан утицај на политику земље и себе сматра чуварем секуларне демократије у земљи. Током историје она је неколико пута рушила изабрану власт због веровања да она одступа од Ататуркових начела која су садржана у уставу земље.

Турска има веома развијену привреду. Бруто домаћи производ (2012) износи 1.358 билиона УСД, а по глави становника – 18.384.³ Просечна стопа раста БДП-а између 2002. и 2007. била је 7,4%, што је чини једном од најбрже развијаних зема-

¹ <http://sh.wikipedia.org/wiki/Turska> (26.1.2012.); Јефтић-Шарчевић, Н, *Западни Балкан у пројекцији „Турске стратешке визије“* UDK: 355.43(497+560) (<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551004691J.pdf> - 30.1.2012); <http://en.wikipedia.org/wiki/Turkey> (22. 11. 2013)

² <http://en.wikipedia.org/wiki/Turkey> (22. 11. 2013)

³ <http://en.wikipedia.org/wiki/Turkey> (22. 11. 2013)

ља света. Доминантне су услуге (59,3% БДП), затим индустрија (30,8%) и пољопривреда (8,9%). Турска је од туризма у 2007. години имала приход од 18,5 милијарди долара. Са 1.024.987 произведених аутомобила у 2006. години, Турска је заузела шесто место у Европи. Од тада је та производња почела да опада због слабе продаје на домаћем и велике конкуренције на европском тржишту. Незапосленост се креће у границама од 10%.⁴ Званична валута је турска лира.

Историјски развој

На полуострву Мала Азија, на којем се налази 97% територије данашње Турске, пронађено је једно од најстаријих људских насеља на свету, које потиће из млађег каменог доба.⁵ Прво велико царство на том подручју, међутим, било је Хетитско царство које је постојало од 18. до 13. века пре н. е. Касније су полуострво насељавали индоевропски народи: Фригијци (7. век пре н.е.) и Кимеријци, а најзначајније државе биле су: Лидија, Карија и Ликија. На западној обали полуострва, око 1200. године пре н.е., насељавају се и грчка племена.

Цело то подручје у 6. и 5. веку пре. н. е. осваја перзијско Ахеменидско Царство. Неколико векова касније (око 334. године пре н. е.) то подручје осваја и Александар Велики. После његове смрти Анадолија је подељена у велики број мањих грчких држава, које око средине првог века пре н. е. осваја Римско царство. Око четири века касније (324. године) римски цар Константин I Велики подиже резиденцију на месту некадашње грчке колоније Визант којој даје име Нови Рим. Константин I Велики је најпознатији по томе што је издао Милански едикт (313. године) којим је проглашена верска толеранција у читавом царству и што је, практично, ударио темеље будућем Византијском царству. Након пада Западног римског царства, Византион (касније Цариград) постаје главни град Византијског царства.

Турци Селџуци све до десетог века нису живели на полуострву Мала Азија већ су били настањени северно од Каспијског и Аралског језера и тек у десетом веку почињу да се селе у источна подручја Анадолије која, након битке код Манцикерта (1071. године), постаје њихова домовина.⁶ Том победом почиње успон анадолијског селџуког султаната (Султанат Рум) који је био засебан део великог Селџуког царства (покривало подручје средишње Азије, Ирана, Анадолије и југозападне Азије).

⁴ <http://sh.wikipedia.org/wiki/Turska> (26.1.2012)

⁵ <http://sh.wikipedia.org/wiki/Turska> (30. 7. 2013)

⁶ Битка код Манцикерта вођена је 26. августа 1071. године између византијске војске, предвођене царем Романом Диогеном (1068–1071) и Турака Селџука предвођених султаном Алп Арсланом. Битка је окончана повлачењем византијске војске. У борбама је заробљен и сам Роман Диоген, због чега се сматра да су Византинци поражени. Битка код Манцикерта (често називана и *Катастрофа код Манцикерта*) сматра се пресудним догађајем који је директно утицао на каснију пропаст Византије... Тај пораз и унутрашње борбе у Византији омогућили су Турцима Селџуцима да током само једне деценије практично без даље борбе постану господари целокупне Мале Азије... Тај пораз се, такође, сматра једном од иницијалних каписли за покретање крсташких ратова. Турско заузеће Мале Азије и премештање престонице у Никеју 1077. године били су непосредни поводи за Алексија Комнина да затражи од католичког Запада помоћ ради одбране хришћанства на Истоку. (http://sr.wikipedia.org/sr-el/Битка_код_Манцикерта 30.7. 2013)

Скоро два века касније (1243. године) Монголи побеђују Селџуке. Од тада се Селџуско царство почиње распадати, а Турска Анадолија дели се у више мањих независних држава званих гази емирати. Емирати и даље настављају са територијалним ширењем и до 1300. године освајају већину анадолијских подручја која су била у саставу, тада већ ослабљеног, Византског царства. Нарочито се издиже гази емират (*бејлик*) који је водио Осман I, који га проширује све до граница са Цариградом и 1299. године проглашава независност *Османског принципата*. Држава касније по њему добија назив Османско царство.

Османско царство или Османлијско царство постојало је 624 године (од 1299. до 1923). На врхунцу моћи оно је обухватало Анадолију, Средњи исток, део северне Африке и југоисточну Европу. У дипломатским круговима царство је често називано *Високом портом* или само *Портом*. Реч потиче из француског превода османске речи *Vab'i'ali* (тур. *Vâb-i-âli*), што значи *висока капија* према церемонији добродошлице за стране амбасадоре коју је султан приређивао на улазу у палату. Османско царство често је називано и *Отоманско царство* или *Турска*, али се тај термин не односи на модерну националну државу Републику Турску. Назив Порта касније је означавао и Османску владу у Цариграду.

Први Османлија који се прогласио за султана био је Мурат I. После освајања Цариграда, 1453. године, држава постаје моћно царство са Мехмедом II Освајачем као царем. Свој врхунац царство достиже под владавином Сулејмана I у 16. веку када се простирало од Персијског залива на истоку до Мађарске на северозападу, и од Египта на југу до Кавказа на северу. На врхунцу моћи царство је заузимало територију од 11.955.000 km².

Teritorijalno širenje Otmanskog Carstva na Evropu, Aziju i Afriku između 1481. i 1683.
Izvor: <http://en.wikipedia.org/wiki/Turkey>

Током свог постојања царство се борило са неколико држава и за контролу над Средоземљем. Настојало је да обезбеди и трговачке правце између источне Азије и западне Европе у Индијском океану где се често сукобљавало са португалском флотом. Царска ратна флота подржавала је и муслиманске владаре у Кенији и Аџеху и настојала да очува и одбрани османлијски монопол на трговину робовима и зачинима. Османлије су такође помагале холандске протестанте у борби против власти католичке Шпаније...

Царство је кроз своју шест векова дугу историју примало културне утицаје и Истока и Запада, али је, такође, оста-

вило и неизбрисив траг на територијама на којима се простирало. Нарочито је остало неизбрисив траг у Србији која је, након пораза на Марици и Косову пољу, потпала под османску власт. Османлије су се нарочито окомиле на српску аристократију, истребљујући и покрштавајући ту друштвену елиту и одводећи њихову децу у јањичаре. Срби су били народ другог реда, изложени насиљу, понижавању и експлоата-

цији. Српски живаљ био је присиљен да често напушта развијена и урбанизована рударска, занатска и трговачка средишта и да се повлачи у неприступачне планине, бавећи се углавном сточарством и делимично земљорадњом. Срби су се селили и на делове Панонске низије, који су били под управом Угарске краљевине. Угарски владари су их радо примали и укључивали у угарску војску да се боре против турских освајача. Када је велики део некадашњих угарских територија укључен у Османско царство, готово сви Срби су се нашли у границама турске државе, која је такође насељавала Србе у Панонску низију, где су јој служили као војници и сељаци. Највећа сеоба Срба била је 1690. године под вођством патријарха Арсенија Чарнојевића. После неуспелог устанка, плашећи се турске освете, Срби су одлучили да се повуку заједно са аустријском војском. Области на југу Балкана остале су испражњене, а становништво које је остало масовно је исламизовано. Турци су нарочито исламизовали Рашку област, Косово и Метохију, Босну и Херцеговину и делимично Македонију.

У првој половини 19. века утицај Царства почиње нагло да опада. Коначан пораз Царство доживљава у Првом светском рату у који је ушло у савезу са Немачком. Након рата Царство је изгубило све територије изузев Анадолије и Тракије. Територија данашње Турске била је подељена на више делова. Грчком је обећана Смирна (данашњи Измир) и део западне Анадолије, Италија је требало да добије подручје Адане, а Француској је уз Сирију требало да припадне и Киликија. У источном делу данашње Турске, где се налазе градови Карс, Ардахан и Ерзурум, требало је да буде основана јерменска држава. Јужно и источно од Еуфрата требало је да буде створена аутономна курдска регија. Сви ти планови, међутим, нису остварени захваљујући отпору Мустафе Кемал-паше који је 1919. године подигао политички и војни устанак и, након победе, 1923. основао модерну Републику Турску.

За време свог мандата Мустафа Кемал је покренуо низ политичких и друштвених реформи широм земље. Поред осталог, укинуо је многе религиозне дужности; увео латиницу уместо дотадашњег арапског писма; прогласио једнакост свих грађана; увео је аграрну реформу, укинуо халифат и одвојио веру од државе; створио модерно грађанско и кривично законодавство уместо исламских закона; извршио реформу календара, језика и правописа; забранио ношење зара, феса и фереџе, дао женама равноправност и изборно право. Уопштено речено, Мустафа Кемал, касније назван Ататурк (*отац Турака*) основао је нову државу, западњачки оријентисану, сконцентрисану у Анадолији са демократском и секуларном владом етничких Турака у новом главном граду – Анкари.

Ататурк се нарочито залагао за мир и толеранцију између муслиманског и хришћанског света. Такође, залагао се за науку и разум уместо верског и сваког другог догматизма. У том смислу истицао је да су Турци били велика нација и пре прихватања ислама. Та религија, према његовим изјавама, „није помогла Арапима, Иранцима, Египћанима и другима да се уједине с Турцима да створе нацију. Напротив, она је ослабила националне односе међу Турцима, успавала турски национални осјећај и ентузијазам. То је било природно јер ислам је базиран на арапском национализму над свим националностима.”⁷

⁷ http://bs.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Kemal_Ataturk (31. 7. 2013); Јефтић-Шарчевић, Н, *Западни Балкан у пројекцији „Турске стратешке визије“...*

Мустафа Кемал Ататурк је, дакле, коренито реформисао турску државу, основао републичко друштвено уређење и успоставио демократски вишестраначки систем. Од тада до данас турско друштво и турска држава задржали су републиканска демократска начела по Ататурковом моделу. За своје заслуге, Ататурк је проглашен за националног хероја Турске.

Након Ататуркове смрти, 1938. године, настављена је модернизација Турске која у току Другог светског рата остаје међународно неутрална. Символично, у рат на страни савезника улази тек 1945. године. Исте године потписује повељу УН, а 1952. улази у НАТО. Шездесетих година двадесетог века Турска постаје придружена чланица Европске економске заједнице, а од 2005. започиње преговоре за учлањење у Европску унију.

У последње време Турска политика полако напушта Ататурков пут националног тежишта у срцу Анадолије и гаји амбиције враћања ка Истамбулу и Босфору. Омиљене изјаве турских званичника, од Хикмета Четина и Сулејмана Демирела, до Абдулаха Гула и Ахмета Давутоглуа, да Турска Југославију/Србију сматра суседном земљом, нису само реторичке и дипломатске досетке или одраз „самоуверене бахатости и безобразлука, већ нешто много озбиљније и дубље од спољнополитичке појавности и површности.”⁸ Реч је, дакле, о веома офанзивној неосманској политици са амбицијама да на евроазијској „шаховској табли” игра све значајнију улогу и да се, уз ослонац на исламизовани део становништва, прагматично и систематично умеша у све битније догађаје на Балканском полуострву.

Ту политику нарочито афирмише актуелна политичка гарнитура на власти која се понаша тако као да се на унутрашњем плану и непосредном окружењу ништа није променило. Турска је, међутим, оптерећена бројним проблемима. Они су нарочито актуелни од 2002. године, када је происламистичка Партија правде и развоја (АКП) дошла на власт. Како је Реџеп Тајип Ердоган учвршћивао своје позиције, тај јаз је постајао све дубљи. Под изговором увођења цивилне контроле у војсци, он се у кадровским чисткама ослободио многих генерала који су чврсто следили Ататурков пут модерне секуларне државе. Одстрањени су и бројни цивили: новинари, политичари, академици и други, а око 250 је осуђено на вишегодишње казне робије (19 њих на доживотну). То је изазвало бројне протесте и продубило јаз између происламистичке Ердоганове владе и поборника секуларног система у армији и другим структурама. Ердоганове реформе, дакле, претвориле су се у хајку против свих оних који му не аплаудирају у борби за моћ и у елиминацији старе елите. Истовремено, Ердоганова влада сања сан о османској Турској, нарочито о повратку на Балкан и о обнављању Румелије. Истовремено, међутим, јачају и отпори таквој политици који отворено прете да ће се претворити у грађански рат или неко ново пролеће са неизвесним смеровима, али највероватније с великим последицама.

Геополитичке амбиције

Турска је скоро цео век, у геополитичком смислу, била искључиво везана за Сједињене Америчке Државе и НАТО. Војно је учествовала у бројним ратовима које су водиле САД, од Корејског рата до данас. У последњим локалним ратовима, наро-

⁸ Танасковић, Д: *Знамо ли меру турске моћи?*, Печат бр. 280, Београд, 9. 8. 2013, стр. 47.

чито у ратовима у Заливу и Авганистану, пружала је снажну логистичку подршку, уступала ваздухопловне базе и упућивала своје војне контингенте у регионе захваћене ратним дејствима. У дејствима НАТО против СР Југославије активно је учествовала са 18 авиона из италијанске базе Ђеди (Ghedu).

У последње време, када је њен улазак у Европску унију под великим знаком питања и када је евидентно да слаби укупна економска и војна моћ Сједињених Држава, Турска настоји да води самосталнију политику у улози регионалног лидера на евроазијском геополитичком чвору. Те тенденције су нарочито постале снажне од Ирачког рата 2003. године, када је Турска, први пут после потписивања Лозанског уговора (1923), била принуђена да се помири са диспозицијом, коју су наметнуле САД, према којој је покрет Курда почео у међународном животу да наступа као самосталан фактор. Агресија САД против Ирака је, дакле, код турске политичке елите постала тачка одбројавања за схватање сопствене улоге и новог курса турске спољне политике. Од тада, Турска снажно испољава интересовање за збивања на северу Африке, нарочито на Блиском истоку и подржава происламске опозиционе струје које, у афричком пролећу, уз помоћ НАТО, руше тоталитарне режиме, односно оне режиме који нису по вољи Запада. Турска испољава интересовање и за догађаје у Закавказју и Авганистану, а нарочито на Балканском полуострву; односно такозваном Западном Балкану.

У Турској су, дакле, у току радикалне промене на унутрашњем и спољнополитичком плану. Израђен је државни пројекат „Турска стратешка визија до 2023“ који предвиђа повећање моћи Турске од регионалне силе ка глобалном актеру на политичком, економском и војном плану. Предвиђају се радикалне промене политике према свету и региону – укључујући и „Западни Балкан“ као један од приоритета блиског окружења. Главну упориште за такву политику Турска види у тренутној геополитичкој позицији – у улози геополитичког чворишта енергетских токова и средишта три континента: Африке, Азије и Европе.⁹ Турска економија расте великом брзином. По војној моћи је најјача у региону, а ту моћ појачава и чланство у НАТО. „Турска је 500 година водила главну реч у исламском свету, да би се после Првог светског рата повукла у себе. Сада се враћа у стање у којем је некада била.“¹⁰ Турска, очигледно, има намеру да поправи своју геополитичку позицију и међународни утицај. Она је, међутим, суочена и с бројним проблемима на унутрашњем и међународном плану.

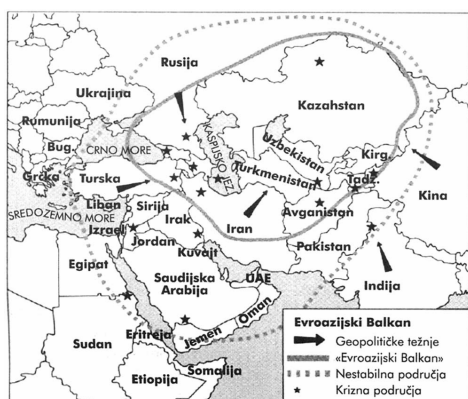
Најновије измене у спољној политици Турске не поклапају се са позицијом САД, али битно зависе од њих. У питању су две могућности. Прва је да Сједињене Америчке Државе улазе у чвршћи савез са Турском и да јој као награду за добре услуге дозволе ширење интереса ка другим земљама и просторима у окружењу и, друга, да Сједињене Државе, због економске кризе, смање своје интересовање за просторе у турском окружењу. Тако би се створили услови да Турска неометано, ван контроле САД, настави са политичким, економским и другим утицајем и ширењем према земљама у окружењу.

Друга могућност је пре две-три године, а нарочито пре избијања рата у Сирији, била мање вероватна. Сједињене Америчке Државе су чврсто одлучиле да не одустају од својих националних интереса на Блиском истоку. Оне јесу повукле војску из Ирака, смањиле су интересовање за „Западни Балкан“, најавиле повлачење из Авганистана

⁹ <http://news.bbc.co.uk>, (10. 04. 2010)

¹⁰ Džordž F: *Narednih stotinu godina*, (<http://www.standard.rs>, 20. 05. 2010)

и видно редуковале војни буџет, али од својих виталних националних интереса нису одустале. Интересовање САД и НАТО преноси се на Иран и Хормушки теснац, као веома важан пловни пут. Тежиште се, дакле, преносило ка стварању сценарија за формирање Курдистана (са променом садашњих граница Турске, Ирана, Ирака и Сирије) и изазивање криза у базену Црног мора и на Кавказу, што је у супротности са спољно-политичким амбицијама Турске.¹¹ Тај сценарио не одговара ни Русији која се категорички противи мењању граница постојећих држава и дестабилизацији целокупног тог простора на начин како је то урађено на просторима Југославије. То би знатно дестабилизovalo и све оно позитивно што је постигнуто у руско-турским, руско-иранским и руско-сиријским односима и представљало озбиљан замајац за „балканизацију” целокупне регије – нарочито простора Кавказа где и сада постоје озбиљни проблеми.

Izvor: <http://www.limesplus.rs/srp/mape/>

Други сценарио тог америчког пројекта био је стварање, условно названог „Независног (Великог) Белуцистана”.¹² Та држава требало би да буде формирана од око милион Белуцистанаца који стално живе у иранским провинцијама Систан и Белуцистан и око четири милиона који живе у Источном Белуцистану (Пакистан). Поред тога, требало би да им се прикључе и територије Нимруз и Гиљменд у Авганистану у којима живи око 300.000 Белуцистанаца. План је био да се друштвено-политичке организације и партије које су углавном формиране у иностранству од избеглица из Пакистана и исламистичке организације

„Моџахедин-е Халк” и „Федејан-е Халк” из Ирана искористе за провоцирање и стварање етничког нерасположења. Према том сценарију, карта „Великог Белуцистана” обухватала би територију која знатно премашује границе регија у којима живи становништво које говори белуцистанским језиком. Западна граница „Великог Белуцистана” долази до централног дела Ирана, на истоку гута део Пакистана; Источна граница, идући увис, обухвата југозападни део Авганистана, а на северу стиже до Маријске области у Туркменији.¹³

¹¹ „Курдистан (Kurdewarî) је географска и историјска област на Средњем истоку претежно насељена Курдима. Подељена је између Турске, Ирака, Ирана и Сирије. Област обухвата између 190.000 км² и 390.000 км², а у њој живи између 25.000.000 и 30.000.000 становника. Највећи градови су Дијарбакир (Турска), Мосул (Ирак) и Керманшах (Иран). Клима је оштра због високе надморске висине. У оквиру Ирака, у региону Јужни Курдистан, Курди уживају знатну аутономију. У Ирану постоји покрајина Курдистан, али она не ужива никакву посебну аутономију; обухвата само део подручја Ирана насељеног Курдима. У Турској (где живи највећи број Курда), као и у Сирији, Курди не уживају никакву политичку или територијалну аутономију.” (<http://sr.wikipedia.org/sr-el/Kurdistan>)

¹² Бојаџан В: *Уз питање белуцког сепаратизма* //Централна Азија и Кавказ – Лулео, 1999, бр. 6

¹³ Књажев, А: *Геополитика турске и мозаик америчког пројекта „великог блиског истока”*, <http://srb.fondsk.ru/news/2011/04/11/geopolitika-turske-i-mozaik-americkog-proekta-vbi.html>;

Идеја оснивања Белуцистана постојала је и раније. Белуцистански лидери су, после оснивања Пакистана 1947. године, покушали да прогласе независност, али су територије са Белуцистанцима укључене у Пакистан. Касније је Белуцистан проглашен самосталном административном јединицом, али су испади на етничкој основи и даље настављени. Било је чак и оружаних устанака нарочито седамдесетих година прошлог века које је водила Армија за ослобођење Белуцистана (АОБ). Та армија је обновљена 2004. године и сада броји око 10.000 људи.¹⁴

Оснивање независног Белуцистана, међутим, подразумева уједињење свих територија на којима се говори белуцистанским језиком, што не одговара ниједној држави у региону. Ако би се то десило, Пакистан би остао без скоро половине своје територије. Иран не би изгубио само провинцију већ и утицај у Персијском заливу. Белуцистан би контролисао и Хормуски теснац, а ако се томе додају десетине хиљада Белуцистанаца из земаља Персијског залива то би, очигледно, изменило целу геополитичку ситуацију на Блиском истоку, у Централној Азији и на Кавказу.

Поред проблема Белуцистана, присутни су и проблеми Пашутана, Исламског покрета Узбекистана (ИДУ), обнављања војно-политичког конфликта у Таџистану и унутар етничких сукоба у Киргизији. Под притиском Британске империје повучена је граница између Пакистана и Авганистана коју *Пашутани* не признају зато што су подељени на два дела и живе у две различите државе. Да би се та неправда исправила основан је пројекат „Независног Пашутистана”. Постоје и снаге којима недостају средства за отпор према страном војном присуству и за коначно уједињење Пашутана. *Исламски покрет Узбекистана* (ИДУ) такође је веома јак и постоји могућност његовог активирања у северним и североисточним провинцијама Узбекистана (Тахар, Кундуз, Бадахшан, делимично Баглан, Саманган, Батгиз, Фариаб), као и у земљама Централне Азије. У *Таџистану* је већ долазило до војно-политичких конфликта у другој половини 2010. године на које је влада реаговала агресивном политиком према представницима некадашње Уједињене таџикистанске опозиције и муслиманског свештенства. У *Киргизији* су веома изражене племенске и регионалне унутар етничке (киргиске) противречности. Нарочито је изражен савремени киргиски агресивни национализам који је (2010) кулминирао у познате јунске сукобе у Ошкој и Џалалабадској области. Тај конфликт повукао је за собом и одређено реваншистичко расположење у пограничним областима Узбекистана и представљао латентну опасност за сукобе ширих размера.¹⁵

Постојала је, дакле, могућност трансформације читавог система међународних односа у том региону који се назива и Евроазијски Балкан. Могућност је постојала, али шансе да се тај пројект реализује сведене су на минимум. Највеће потешкоће представљају неочекиване компликације у сиријском рату који се очигледно не одвија по плановима Запада. Запад је отворено настојао да промени актуелни режим у Сирији, доведе на власт њему лојалне снаге и да настави даље интересно ширење на исток. Поред тога, том пројекту противе се и све земље региона. Турска би вероватно била блокирана за ширење свог утицаја (пре свега економског) према

¹⁴ Књазев, А: *Геополитика турске и мозаик америчког пројекта „великог блиског истока”*, <http://srb.fondsk.ru/news/2011/04/11/geopolitika-turske-i-mozaik-americhkog-proekta-vbi.html>

¹⁵ Ларјел, М. и Књазев А: *Централна Азија зарања у „тотални конфликт”?* // УРП: <http://www.fergananews.com/article.php?id=6745> (10.1. 2120)

истоку и северу, али би њени односи према САД и Европској унији били видно кориговани. Дошло би и до корекције односа и са Русијом, Грузијом, Јерменијом, Грчком. Турска би, вероватно, кориговала ставове и према палестинско-израелском питању, конфликтима на Кавказу и Кипру, односима са земљама на северу Африке и Балкана. Вероватно би кориговала и односе у вези са њеним учешћем у руским пројектима за транспорт енергената и заједничким деловањем у области нуклеарне енергије, затим енергетским и трговинским односима са Ираном и његовом нуклеарном програму. Да ли ће до дестабилизације тог рејона (поред Рата у Сирији) заиста и доћи тешко је предвидети, али је евидентно да би претварање те огромне макрорегије у зону тоталног конфликта свих са свима, увукло у сукобе многе земље, изазвало огромне последице и дестабилизовало светски мир уопште.

С друге стране, западне силе вербално дају сигнале Турској да може преузети улогу лидера у региону, што је битно допринело њеним неоосманитичким и пантуркистичким тенденцијама – нарочито према просторима западног Балкана. Те тенденције данас су у самом епицентру турске геополитике. У Турској је покренута озбиљна иницијатива стратешког неоосманитичког пројекта о оснивању Балканског парламента (БАЛПА), коју је наводно самоиницијативно покренуо посланик Велике народне скупштине Турске Рифат Саит. Реч је о томе да се обнови доминантни турски утицај у областима које су некада биле у саставу Османског царства и о појави да се Балкан, у очима неоосманита, и даље доживљава као Румелија. На делу је, дакле, покушај стварања „нове Румелије”. Ту иницијативу подржао је и народни посланик и функционер коалиције Бошњачка листа за европски Санџак Есад Џуџевић, у разговору са председником Турске Абдулахом Гулом, током свог боравка у Турској. Џуџевић се залаже за учвршћивање веза Турске са балканским народима који, према његовом мишљењу, Турску осећају као своју земљу заштитницу у међународној заједници.¹⁶ Из Турске је, такође, дошла и иницијатива за помирење и обједињавање Исламске заједнице на територији Србије, с потенцијалном перспективом неког вида муслиманског представљања на регионалном нивоу. Све је то, како тврди Танасковић, био производ подршке потпредседника Сједињених Држава Џозефа Бајдена да Турска преузме лидерску улогу на Балкану. Он је, приликом посете Турској, охрабрио Анкару да покуша тактиком „посредног прилажења” да крене у процес постепеног постављања институционалне основе за своју водећу улогу у региону. Тако су Американци, како А. Дугин истиче, Анкари подметнули и „Велику Турску” и крајње опасну „Османску геополитику”¹⁷

Слично неоосманизму, и пантуркизам, који тежи стварању политичког и државног јединства свих Турака, у знатном је успону. Он има историју старију од једног века. У најцрњем светлу представио се у току Другог светског рата када су пантуркисти покушавали да реализују пројект „великог Туркестана” – марионетске државе Трећег рајха и када су се активно укључили у јединице фашистичке Немачке које су биле усмерене против Совјетског Савеза и комунизма. Сада он, уз знатну подршку НАТО-а, САД, Велике Британије и немачке бирократије, чак и Европске уније, интензивно јача

¹⁶ Танасковић Д., *БАЛПА је неоосманитички пројекат*, Политика 19. 12. 2011.

¹⁷ Дугин, А: *Турску са неоосманизмом чекају хаос, крв, неред и распад*; <http://fakti.org/globotpor/quo-vadis-orbi/tursku-sa-neoosmanizmom-cekaju-haos-krv-neredi-i-raspad> (5. 2. 2013)

и добија институционализоване форме и облике. Основана је Заједница турских држава која је на Првом самиту, од 20. до 21. октобра 2011. у Алма-ати, донела значајне одлуке о укидању економских баријера и перспективама даљег зближавања, усаглашавању позиција у вези са међународним питањима и друге. За ову анализу веома је значајно да данашња идеологија пантуркиста шири отворену мржњу према Русима и све оне који су градили руско-турски савез проглашавају „руским слугама.“ Интересантно је, такође, да оба та вектора турске спољне политике (неоосманизам и пантуркизам), уместо мира и толеранције, промовишу освајачке и ратне циљеве.¹⁸

Значај Балкана Турска види и у чињеницама да је она балканска земља у географском, историјском и културном погледу и да је у њу имигрирао велики број имиграната са Балкана. У Турску је крајем 19. века, услед „промена и повлачења Отоманског царства“ око седам милиона Турака мигрирало са Балкана у Анадолију. Поред тога, крајем 80-их година 20. века из Бугарске је емигрирало око 300.000 Турака. У Турску је имигрирао и један број Бошњака за време југословенског сукоба 1991–1995. године и НАТО бомбардовања Србије 1999. године.¹⁹ Између делова тог народа и народа на Балкану и даље постоје веома снажне родбинске, социјалне и културне везе. Везе Турске и Балкана, дакле, дуге су око пет векова, али су и даље присутне. Оне се, међутим, различито критички оцењују и вреднују. Српска историографија Отоманску владавину приказује као ропство и хегемонизам, а турска супротно – као империју која је Балкану донела стабилност и јединство, побољшала животни стандард народа у региону и обезбедила заштиту од спољних освајача.²⁰

На основу наведеног стања и пређутне сагласности Запада, Турска трасира нову спољну политику. Дефинисане су основне смернице регионалног развоја у домену спољне политике и политике уопште, економије, технологије и социјално-културне сфере. Основни циљ је, међутим, да се Турска развије у „глобалног актера“ (*глобал ацтор*) који поштује људска права и развија високи животни стандард. У Турској је веома актуелан и процес реисламизације који се осећа на сваком кораку: од политике до архитектуре и популарне културе.²¹ Под видом „цивилне контроле војске“, смењено је и ухапшено око 300 официра који су били гарант секуларне државе. Турска економија, седамнаеста по снази у свету, нагло се осећа и на Балкану. Турска у Румунији има огромне инвестиције од око девет милијарди евра; у Бугарској – 4,5 милијарди. У Црној Гори је купила железару. На Космету пристиже снажна економска помоћ и улагање у електроенергетски систем, телекомуникације

¹⁸ Милошевић, З: Пантуркизам и неоосманизам, Печат бр. 227, Београд, 2012, стр. 49-51

¹⁹ Јефтић-Шарчевић, Н, *Западни Балкан у пројекцији „Турске стратешке визије“* УДК: 355.43(497+560). (<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551004691J.pdf> 30. 1. 2012)

²⁰ Јефтић-Шарчевић, Н, *Западни Балкан у пројекцији „Турске стратешке визије“* УДК: 355.43(497+560). (<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551004691J.pdf> 30. 1. 2012)

²¹ „Нека уђу у џамије у ципелама и пију алкохол, и нека дигну руку на наше девојке покривене главе... Један верник из нашег народа биће довољан да поремети и сруши њихове планове“, узвикивао је недавно Реџеп Тајип Ердоган на контрамитингу својих присталица у Стамболу поводом масовних протеста на Тргу Таксим против исламизације турског друштва. И тада, као и када је тријумфално освојио трећи премијерски мандат, Ердоган се није обраћао само домаћим муслиманима, него и муслиманима у земљама и престоницама широм некадашње Османске царевине, укључујући експлицитно и Босанце у Босни и Сарајеву. (Кецмановић, Н: *Рамазанске поруке из Сарајева*, <http://www.standard.rs/nenad-kecmanovic-ramazanske-poruke-iz-sarajeva.html> (30. 7. 2013)

и банкарско тржиште, а компанија „Лимак“ преузела је приштински аеродром на период од двадесет година. Веома је индикативно да су турске компаније преузеле и аеродром „Александар Македонски“ у Скопљу, аеродром у Беранама и аеродром у Лађевцима код Краљева. Турска је истовремено и кључна земља за обуку армија БиХ, Македоније и војних јединица које се формирају на Косову и Метохији. Нагло је ојачала и свој политички и културни утицај и у Србији. Премијер Ердоган и Министар иностраних послова Давутоглу лично су мирили лидере рашке области и успели да Зукорлића привуку себи... Турска је свој културни утицај остварила и преко серија и ТВ емисија, тако да је Србија у години обележавања века балканских ратова нарочито фасцинирана освајањима Сулејмана величанственог.²²

Нова турска стратегија предвиђа и нову тактику. Турска је пре 2000. године на Балкану била ангажована у деловању и пружању подршке новонастајућим државама на простору бивше СФР Југославије и деструкцији те земље 90-их година 20. века. Та подршка имала је ратни карактер у пружању логистичких услуга, обуци појединца и борбених јединица конкретно муслиманске стране, признавању отцепљених република и самопрокламоване независне државе Косово. У исто време, Турска је пружала политичку и војну подршку Албанији, Македонији и Федерацији Босне и Херцеговине.²³ Заједно са Сједињеним Државама Турска је предузела заједничку акцију наоружавања и обуке хрватско-муслиманске војске у Босни и Херцеговини. У новим условима она у вербалном смислу прелази од конфликта ка кооперацији у спољнополитичким активностима. Међутим, у практичним активностима Турска наступа веома дрско и отворено са позиција неоосманизма и пантурцизма. То се нарочито може видети из говора турског министра иностраних послова, аутора књиге „Стратешка дубина“ (*Depth Strategy*) Ахмета Давутоглуа. Приликом посете Сарајеву он је изјавио: „*Ми хоћемо нови Балкан утемељен на политичким вредностима, економској независности, кооперацији и културној хармонији*“. Поред осталог, рекао је: „*То је слично Отоманском Балкану. Ми хоћемо оживети такав регион Балкана... Отомански векови били су успешна прича и требају бити обновљени*“.²⁴ Турска, дакле, самоуверено и меко приступа свом окружењу, прилагођавајући се датим околностима. Према Балкану она наступа секуларно, а према Средњем истоку конфесионално.

Сличну изјаву, приликом посете Косову и Метохији, дао је и турски премијер Реџеп Тајип Ердоган. У свом обраћању на скупу у Призрену он је изјавио: „Драга браћо и пријатељи, имамо заједничку историју културе и цивилизације. Немојте заборавити, Турска је Косово и Косово је Турска, ми смо толико блиски тако да је и

²² Извори: *Turkey's Strategic Vision 2023, 2nd Draft Document of TSV2023*; <http://www.tsv2023.org> (18. 05. 2010); Ђурковић, М: *Турска и ми*, Политика, Београд, 9. август. 2012, стр. 15.

²³ Турски премијер и лидер Странке правде и развоја, Реџеп Тајип Ердоган, отворено изјављује да му је Алија Изетбеговић оставио Босну у аманет, као оставштину Османлија. „Када сам га посетио у болници у Сарајеву рекао ми је: 'Остављам ти Босну у Аманет. Босна је заоставштину Османлија'. Још увек се сећам тих речи рекао је Ердоган.“ (Станишић, Д: Ердоган: Изетбеговић ми је оставио Босну у аманет, Политика 13. јул, Београд, 2012, стр. 4) Сваки коментар овде био би сувишан. Алија Изетбеговић није био власник Босне, нити је господин Ердоган може наследити.

²⁴ Јефтић-Шарчевић, Н, *Западни Балкан у пројекцији „Турске стратешке визије“* УДК: 355.43(497+560). (<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551004691J.pdf> 30.1.2012)

аутор турске химне, Мехмет Акиф Ерсој са Косова, из Пећи”, рекао је Ердоган.²⁵ На ту дрску изјаву реаговао је председник и Влада Републике Србије, али сличне реакције из других земаља, нарочито из Европске уније нису уследиле.²⁶

Да не дипломатске изјаве турских званичника које се односе на Балкан нису изузетак потврђују и њихови ставови о „Арапском пролећу” и безрезервној подршци муслиманској браћи на северу Африке. То је нарочито евидентно на примеру Египта, где Турска безрезервно подржава свргнутог председника Мухамеда Мурсија. Тако је, на пример, премијер Турске Реџеп Тајип Ердоган, приликом посете Русији изјавио: „Ја аплаудирам понашању Мухамеда Мурсија пред судом. Уважавам њега, али немам респекта за оне који му суде.” Вероватно због тога, али и због сличних изјава турских званичника у више наврата Египат је турског амбасадора у Каиру Хусеина Авни Ботсалија прогласио персоном нон грата и дипломатске односе с Анкаром спустио на најнижи ниво.²⁷

Турска на Балкану интензивно ради и на обнављању такозване Зелене трансверзале, тектонске пукотине која је већ постојала од друге половине 14. века, када су Турци интензивно продирали на Балкан. Линија продора ишла је од Тракије преко Македоније до Косова, затим преко Санџака у Босну све до реке Уне. Њихову најезду, два века касније, зауставили су претежно српски граничари хабзбуршке Војне крајине. Дефинитивним поразом Турске у балканским ратовима и Првом светском рату, трансверзала је изгубила свој значај и смисао. Данас је она, међутим, веома актуелна: (1) ради успостављања географски непрекинутог ланца већински муслиманских заједница од Турске на југоистоку до Цазина на северозападу и (2) ради јачања етно-религијске самосвести муслимана на наведеном подручју.²⁸

²⁵ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovn/politika/aktuelno.289.html:460459-Erdogan-priziva-Osmansko-carstvo>

²⁶ У последње време Турска настоји да води самосталнију спољну политику и да игнорише препоруке својих савезника – Сједињених Држава и НАТО. Она је већ отпочела преговоре са једном кинеском фирмом о заједничкој производњи ракетних система ПВО који су првенствено намењени против ракета другог домета. У вези с тим Сједињене Државе су изразиле „велику забринутост”. Ту кинеску фирму Вашингтон држи под санкцијама и на „црној листи” због наоружавања Северне Кореје, Ирана и Сирије. Поред тога, ни тај систем оружја не одговара стандардима НАТО, а то је један од основних услова за све чланице. Реаговао је и генерални секретар НАТО-а Андрес фог Рансмусен и упозорио Анкару да не купује и не производи тај систем, који није компатибилан са системима у другим земљама чланицама. (Политика, Београд, 20. 11. 2013, стр. 3)

²⁷ Лалић, В: Египат протерао турског амбасадора, Политика, Београд, 24. 11. 2013, стр. 3.

²⁸ Трифковић, С: Зелена трансверзала, цензурирана реалност (<http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/analiza/124-zelena-transverzala-cenzurisana-realnost> - 2. 8. 2013)

На покушаје стварања Зелене трансверзале упозоравали су и поједини западни геополитичари. Тако је, на пример, пре 16 година бивши саветник Маргарет Тачер, сер Алфред Шерман, упозоравао да је циљ муслимана да „створе зелени коридор који би раздвојио Србију од Црне Горе”. Такође је навео да се „Турска удаљава од Ататурковог секуларистичког и прозападног става и креће према отоманској, панисламској оријентацији.” Слично њему, упозоравао је и израелски пуковник Шаул Шеј. У својој књизи о продору ислама на европски југоисток (2008) он је навео да „Балкан служи као истурени положај на европском тлу за исламске терористичке организације, које користе ово подручје за покретање активности у западној Европи и у другим кључним тачкама широм света”. Даље, он наводи да је „стварање независне исламске територије, укључујући Босну, Косово и Албанију... један је од највећих успеха ислама још од опсаде Беча 1683. године. Исламски продор у Европу преко Балкана један је од највећих успеха ислама у XX веку.” Слично њима, и професор Рафаел Израели са Трумановог центра у Јерусалиму у вези с Трансверзалом констатује: „Муслимани су успоставили континуитет који забија клин у хришћанску Европу. Запад равнодушно посматра ту појаву јер се нада да ће на том терену настати наводно нератоборни ислам турског типа. С обзиром на успех фундаменталиста у самој Турској, нема изгледа да ће се те наде испунити.”²⁹

Покушај обнављања Зелене трансверзале донео је велике невоље народима на просторима бивше СФРЈ. Они су видно подељени, а мржња се осећа на сваком кораку. У такозваном мултиетничком Сарајеву скоро да и нема становника немуслиманске вере. Сарајево напуштају и најхрабрији појединци, чак и они који су преживели ратне страхоте, разарања, беду и невоље зато што су у том „мултиетничком” граду грађани другог реда. Дуж целе Зелене трансверзале, а нарочито у „мултиетничком” Сарајеву, поруке „Велике порте” прихватају се без поговора. У деловима Сарајева врло радо је прихваћен Ердоганов апел из Стамбола о забрани точења алкохола. Поруци „Велике порте” одазвао се и један неименовани вехабија који је усред бела дана вербално напao групу девојака због тога што су у току Рамазана у шорцевима шетале по елитном градском насељу. Евидентан је и масовни „добровољни” одлазак у грађански рат ради пружања помоћи „браћи у Сирији”, али оној браћи која ратује против легалне власти Башара ел Асада. Те појаве, такође, указују и на снажну подршку ставовима Алије Изетбеговића који је у „Исламској декларацији” нагласио „да муслимани треба да се прилагођавају док су у мањини и да, чим постану већина, треба да наметну шеријатске законе”.³⁰ Питање је само до када ће то потрајати?

Перспективе

Без обзира на наведене реалне опасности, стиче се утисак да су западне силе остале равнодушне према ставовима Турске и стању у региону уопште. Сједињене Државе у Турској и даље виде веома сигурног савезника у процесу остваривања сво-

²⁹ Трифковић, С: *Зелена трансверзала, цензурирана реалност* (<http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/analiza/124-zelena-transverzala-cenzurisana-realnost> - 2. 8. 2013)

³⁰ Цитирано у: Кеџмановић, Н: *Рамазанске поруке из Сарајева*, <http://www.standard.rs/nenad-kecmanovic-ramazanske-poruke-iz-sarajeva.html> (30. 7. 2013)

јих националних интереса на Блиском истоку. Оне и даље сматрају да ће задовољење муслиманских амбиција на том секундарном попришту побољшати њихов положај у исламском свету као целини. Зато су, заједно са Турском и конзервативним краљевинама у Персијском заливу, безрезервно стале на страну Бошњака у Босни, Албанаца на Космету, побуњеника на северу Африке..., а равнодушни су и на изјаве и митинге о оснивању Велике Албаније. Европска унија, такође, стаје на страну побуњеника у „арапском пролећу” (нарочито у Либији и Сирији), а према Балкану се понаша веома пасивно. Стиче се утисак да она за Балкан, нарочито за такозвани Западни Балкан, није заинтересована и да га полако препушта исламистима.

И Запад и Турска, међутим, праве стратешку грешку, сличну аустроугарском ултиматуму Србији јула 1914.³¹ Неразумни потези Запада у Ираку, Либији, Сирији ..., проузроковали су растући број цихадиста који се, из око 40 земаља света, масовно окупљају у Сирији и уз поклич „Победа долази од Алаха” све више размишљају о светом рату за стварање првог блискоисточног калифата по угледу на талибане.³² Њихова очигледна намера јесте да се окрену против Запада и понове сценариј Осаме Бин Ладена – Алаховог ратника. Њега је ЦИА прво подучавала и подржавала у борби против Совјета у Авганистану, али се он непосредно после америчке инвазије у Ираку претворио у највећег непријатеља „неверничке” западне цивилизације.³³ Ликвидацијом Осаме Бин Ладена, опасност од Ал Каиде није умањена. Она се и данас налази на челу насилничке побуне мањинских сунита против шиита на власти у Багдаду, а слична је ситуација и са грађанским ратом у Сирији.

Ситуација је, дакле, веома озбиљна зато што је реч о „до зуба” наоружаним и обученим цихадистима, који су задојени мржњом и спремни да за „Свету ствар” дају и сопствени живот. Тренутно их у Сирији има око 600. Међу њима је велики број и оних који су дошли и из Аустрије, Холандије, Ирске, Италије, Норвешке, Шведске... Посебно брине чињеница да је велики број радикалаца који сада у Сирији ратују против Асада, отишао и са Балканског полуострва – нарочито из Босне и Херцеговине, Рашке области и Македоније. Међу њима има и оних који су погинули у том рату. Балкан се, дакле, веома лако може претворити у полигон за обуку у извођењу терористичких акција по целом свету, а нарочито у државама западне Европе и Северне Америке.

Како сада ствари стоје, постоји латентна опасност од терористичких напада на америчке амбасаде и грађане на Блиском истоку и на северу Африке. С тим у вези и амерички председник Барак Обама је наредио предузимање неопходних мера ради заштите сународника у том региону. Тако је, на пример, у недељу 4. августа 2013, била затворена 21 амбасада и конзулат САД у: Авганистану, Алжиру, Бахреину, Бангладешу, Џибутију, Египту, Ираку, Јордану, Кувајту, Либији, Мауританији,

³¹ „Пре или касније и Америка и Европа имаће разлога да жале због тежњи да преко туђих леђа купе исламску благонаклоност. Саучесништво званичника Србије у том пројекту, оличено у Тадићевим ходочашћима у Истамбул и Поточаре, подсећа нас на старогрчку максиму да када богови некога реше да униште, они му прво узму памет. ... Турцима поверити посредничку улогу између Срба и босанских Муслимана исто је као поверити грофу Дракули завод за трансфузију крви.” (Трифковић, С: *Зелена трансверзала, цензурирана реалност* (<http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/analiza/124-zelena-transverzala-cenzurisana-realnost> - 2. 8. 2013))

³² Јакшић, Б: *Запад у страху од Алахових ратника из Сирије*, Политика, Београд, 2. 8. 2013, стр. 2.

³³ Исто..., стр. 2

Оману, Катару, Саудијској Арабији, Судану, Уједињеним Арапским Емиратима и Јемену. Затворено је, такође, и неколико конзулата у Ираку, Саудијској Арабији и Уједињеним Арапским Емиратима. Амбасаду у Јемену затворила је и Велика Британија. Претње, дакле, нису без разлога, тим пре што је прошле године у нападу исламских екстремиста на конзулат САД у Бенгазију убијен амбасадор САД Крис Стивенс и још три радника амбасаде.³⁴

Слично Западу, и Турска политичка елита на власти прави стратешку грешку и води земљу у изолацију. На то посебно упозорава чувени руски геополитичар Александар Дугин, који наводи да Турци нису етнички расисти-националисти, већ им је тај пројекат ЦИА предложила.³⁵ Конкретније речено, пантуркизам је био идеја следбеника атлантизма, западњака, представника америчког стратешког геополитичког планирања за Турску. Самим Турцима то и није било потребно. Чак су и политичке гарнитуре на власти, све до ове последње, веома пасивно подржавале те тенденције. Али, та неоосманска политика, према његовом мишљењу, и даље остаје као фикција зато што су промене у региону веома динамичне. Након инвазије у Ираку, на пример, Сједињене Државе почеле су да „одмрзавају“ курдски фактор, што Анкари не иде у прилог. Тако се може десити да дојучерашњи непријатељ у лику Русије и делимично Ирана и савезници у лику САД – једноставно замене места. Турска, дакле, може само да стигне до краха, до грађанског рата између световних националиста, кемалиста и републиканаца, који чине негде половину становништва и религиозних фанатика који су мањина. Турско руководство се, према његовом мишљењу, налази у ћорсокаку, јер је још једном кренуло по атлантском сценарију. Приближило се Америци, уплело се у сиријски сукоб подржавајући екстремисте, а удаљило од Русије и Техерана, од евроазијског блока.³⁶ Нереално је, такође, очекивати да ће арапски ислам у Турској преузети било какве лидерске позиције, а томе у прилог говоре и демонстрације у Анкари и другим турским градовима, као и видно опадање ауторитета владајуће гарнитуре. „Све у свему, неизбежни су: распад, расуло, конфликт, крв, неред и хаос. Све то прети Турској, ако се не одрекне лажног неоосманског фиктивног пројекта који је води у ћорсокак.“³⁷

На путу који води Партија правде и развоја (АКП) харизматичног премијера Реџепа Тајипа Ердогана, дакле, појавиле су се озбиљне препреке. Спољнополитички мегаломански план доминирања регионом, наишао је на снажне отпоре, прво код суседа, а затим у окружењу и самој Турској. Односи са суседима сведени су практично на нулу. У последње време осећају се снажни отпори и у самом региону, нарочито из Египта, као једне од најзначајнијих арапских земаља. Те чињенице нису промакле ни домаћим критичарима

³⁴ Барак Обама наредио „неопходне кораке“ ради заштите од Ал Каиде, (Извор Тањуг), наведено у: Нова српска политика мисао, Београд, 3. 8. 2013.

³⁵ Дугин, А: *Турску са неоосманством чекају хаос, крв, неред и распад*, <http://fakti.org/globotpor/quo-vadis-orbi/tursku-sa-neoosmanizmom-cekaju-haos-krv-neredi-i-raspad> (5. 2. 2013)

³⁶ Турци ће се веома брзо уверити у истинитост изјаве бившег америчког државног секретара Хенрија Кисинџера да је „бити непријатељ Америке опасно, а да је бити пријатељ погубно.“ (Цитирано у: Ериџ, С: Нема разлога за славље, интервју немачком листу Зуерст, објављено и у: Геополитика бр 64, Београд, јун-јул 2013, стр. 10)

³⁷ Дугин, А: Исто..., <http://fakti.org/globotpor/quo-vadis-orbi/tursku-sa-neoosmanizmom-cekaju-haos-krv-neredi-i-raspad> (5. 2. 2013)

који су у једном тренутку озбиљно уздрмали положај министра иностраних послова, „турског Кисинџера“ (ово поређење све више поприма ироничну конотацију). Оштро је реаговао и некадашњи турски амбасадор у Београду. Он је у отвореном писму објављеном у угледном „Џумхуријету“ помало недипломатски, отворено и оштро опоменуо свог бившег шефа: „Одустаните од своје дипломатије, од идеје да управљате светом и да уводите нове поретке у регионима! Што пре одустанете од потребе да спасавате свет, то ће пре, верујте ми, и Турска и свет лакше да дишу!“³⁸

Закључак

На основу наведеног може се закључити да Република Турска представља привредно развијену и веома важну регионалну силу на споју између три веома блиско повезана континента: Азије, Европе и Африке. Она је по политичком уређењу демократска, секуларна, унитарна, уставна, вишестраначка република. Она има и веома респектабилне војне снаге које се, по бројном стању од преко милион војника и укупној снази, сврставају на друго место у оквиру НАТО-а. Турска војска, такође, остварује снажан утицај на целокупну политику земље и себе сматра значајним чуварем секуларне демократије у земљи.

Турци су све до десетог века живели северно од Каспијског и Аралског језера. У десетом веку, после добијене битке код Манцикерта (1071. године), нагло насељавају просторе мале Азије и Анадолије. Кулминацију у развоју достижу у време Османског царства када представљају једну од највећих светских империја. Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века турска моћ почиње нагло да опада. Коначан пораз Царство доживљава у Првом светском рату. Данашње границе Турске дефинисане су 1923. године након победе устаника предвођених Мустафом Кемалом – оснивачем модерне Републике.

У последње време у Турској се чине бројни покушаји на редефинисању турске политике и државног уређења. Актуелна политичка елита полако напушта Ататурков пут, при чему наилази на снажне отпоре у тадашњем војном врху и у делу опозиције. Присутне су и снажне тенденције у смеру пантурцизма и неоосманизма, као и ширења утицаја на друге земље у региону. Евидентна је и снажна подршка коју јој пружа део политичке елите у исламској популацији у региону – нарочито на Балканском полуострву.

Балканско полуострво је периферни регион Европе, али има стратешку геополитичку позицију зато што се налази на споју три веома важна континента. Као такав, регион се и даље налази у центру интересовања регионалних и светских сила – нарочито Сједињених Држава, Европске уније, Турске и Русије, чак и Народне Републике Кине. Сједињене Америчке Државе на челу НАТО, у том региону имају највећу војну базу на свету. Оне и даље уцењују све земље на Балкану да остану у сфери њиховог утицаја, гурајући их у НАТО и против Русије. Европска унија, Немачка пре свега, нарочито су заинтересоване за просторе Јадранског мора, али и за транзитни пут према Блиском и Далеком истоку. Тај простор, међутим, економски подржавају веома мало. Турска је нарочито заинтересована за просторе тако-

³⁸ Танасковић, Д: *Знамо ли меру турске моћи?*, Печат бр. 280, Београд, 9. 8. 2013.

званог Западног Балкана који је политички, економски, војно, културно и религиозно видно подељен и дестабилизован. У свим тим „банана државицама” постоје јаке сецесионистичке снаге међу којим она тражи ослонац и подршку. Упорно тражи ослонац у делу популације исламске вероисповести – нарочито у делу политичке елите која из убеђења, под притиском или из личне користи у Турској, види значајног заштитника и савезника. Чине се и огромни напори да се ревитализује такозвана зелена трансверзала – коридор са становништвом исламске вероисповести који би представљао значајну политичку, економску, културну, религиозну... спону између Турске и држава чланица Европске уније. У делу те популације, међутим, постоје и они који се противе турском економском, политичком, културном, религиозном и другом утицају, али нису у позицији да доносе значајне политичке и друге одлуке и решења. Због те милитантне политике актуелна гарнитура на власти трпи бројне отпоре, прво у самој Турској, а затим и у већини земаља у ближем и даљем окружењу. Русија, за разлику од њих, није испољавала значајније интересовање за тај део Европе посебно, чак ни за Европску унију уопште. Она је прво сређивала унутрашње прилике, а затим је тежиште интересовања усмерила према Далеком истоку и азијском потконтиненту (у последње време и према северу Африке) и тамо приоритетно тражила сараднике и савезнике. Са државама Европске уније и Балканског полуострва, међутим, постоји снажна економска сарадња на равноправним основама – без уцена и притисака. Нарочито је актуелан извоз енергената и увоз прехрамбених производа и роба широке потрошње. Слично Русији, и Кина реализује снажна економска улагања у привреду и инфраструктуру, не само Балкана већ и простора целокупне источне и средње Европе. Значајнији радови у Србији су изградња: моста Земун–Борча, дела магистрале на коридору 11, термоелектране Костолац и брзе пруге Београд– Будимпешта.

На Балканском полуострву се, дакле, преплићу интереси бројних сила, а како ће се они остваривати зависиће највише од њиховог међусобног односа – сарадње и сукоба, али и од мудрости политичких гарнитура у региону. Евидентно је да економска моћ Сједињених Држава видно опада и да у тој чињеници Турска види своју шансу за самосталнију спољну политику и остваривање геополитичког утицаја на балканске земље. Колико ће у томе успети показаће време које долази. Извесно је, међутим, да та арогантна политика може нанети велику штету, прво самој Турској, а затим и њеним пријатељима и потенцијалним противницима.

Литература

1. Бојаџан В: Уз питање белуцког сепаратизма, *Централна Азија и Кавказ – Лулео*, бр. 6, 1999.
2. Ђурковић, М: *Турска и ми*, Политика, Београд, 9. 8. 2012.
3. Дергачев, В., А.: *Геополитика*, Учебник для вузов, М.:ЮНИТИ-ДАНА, Москва, 2004.
4. Дугин, А: *Турску са неоосманизмом чекају хаос, крв, неред и распад*; <http://fakti.org/globotpor/quo-vadis-orbi/tursku-sa-neoosmanizmom-cekaju-haos-krv-neredi-i-raspad> (5. 2. 2013).
5. Џорџ, Ф.: *Наредних стотину година*, (<http://www.standard.rs>, (20. 05. 2010).
6. Група аутора: *Геополитика постмодерног света*, ИП „Геополитика прес д. о. о.”, Београд, 2011.

7. <http://news.bbc.co.uk>, (10. 04. 2010).
8. <http://sh.wikipedia.org/wiki/Turska> (26.1.2012).
9. <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Kurdistan>.
10. <http://srb.fondsk.ru/news/2011/04/11/geopolitika-turske-i-mozaik-americhkog-proekta-vbi.html>
11. <http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/analiza/124-zelena-transverzala-cenzurisana-realnost>
12. <http://www.standard.rs/aleksandar-knjazev-geopolitika-turske-i-americki-projekat-velikog-bliskog-istoka.html>
13. <http://www.tsv2023.org> (18. 05. 2010).
14. Јефтић-Шарчевић, Н.: *Западни Балкан у пројекцији „Турске стратешке визије”* УДК: (http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551004691J.pdf - 30.1.2012).
15. Кеџмановић, Н: *Рамазанске поруке из Сарајева*, <http://www.standard.rs/nenad-kecmanovic-ramazanske-poruke-iz-sarajeva.html> (30. 7. 2013).
16. Књаџев, А: Геополитика турске и мозаик америчког пројекта „великог блиског истока”, <http://srb.fondsk.ru/news/2011/04/11/geopolitika-turske-i-mozaik-americhkog-proekta-vbi.html>.
17. Ларјуел, М. и Књаџев, А: *Централна Азија зарања у ”тотални конфликт”?*, <http://www.fergananews.com/article.php?id=6745> (10.1. 2012).
18. Милошевић, З: Пантуркизам и неоосманизам, *Печат*, бр. 227, Београд, 2012.
19. Сакан, М: *Геополитика у савременом свету*, НУБЛ, Бања Лука, 2012.
20. Сакан, М: *Наука о међународним односима*, НУБЛ, Бања Лука, 2012.
21. Huntington, P., S.: *Clash of civilization – Remaking World Order*, Touchstone Book, N. York, 1997.
22. Танасковић, Д.: БАЛПА је неоосманистички пројекат, *Политика*, Београд 19. 12. 2011.
23. Танасковић, Д.: Турска на путу неоосманизма, *Политика*, Београд, 25. 5. 2010.
24. Трајковић, Д: *Зелена трансверзала против Србије* (<http://srbin.info/2013/01/dragisa-trajkovic-zelena-transverzala-protiv-srbije> 31. 7. 2013.).
25. Трифковић, С: *Зелена трансверзала, цензурисана реалност* (<http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/analiza/124-zelena-transverzala-cenzurisana-realnost> - 2. 8. 2013).
26. *Turkey's Strategic Vision 2023*, 2nd Draft Document of TSV, 2023.
27. Вукашиновић, М: Турска између ”атлантизма” и ”континентализма”, *Нова српска политичка мисао*, Београд, 8. 1. 2012.
28. Закариа, Ф: Свијет након Америке, *Фрактура*, Запрешић, 2009.
29. Бжежински, З.: *Велика шаховска плоча*, стр. 163. <http://www.tvorac-grada.com/knjige/scribd/velikasahovskaploca.html> (6.2.2012).